

Ігор Грицяк,

кандидат юридичних наук,
доктор наук із державного управління,
професор, заслужений діяч науки і техніки України,
декан факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-2067-6900

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2021-43-12>

УДК 343.9.024:336.7:354]:061.1ЄС

Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, у європейському праві

Постановка проблеми. Успішність України в євроінтеграційних та глобалізаційних процесах, де мають місце різні вияви транснаціональної злочинності, безпосередньо залежить від подолання корупції, хабарництва, фінансування тероризму тощо, які підживлюються фінансовими ресурсами, отриманими від легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Ці негативні суспільні явища можуть бути подолані завдяки застосуванню європейського досвіду, насамперед правового, протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, у поєднанні з корупцією та іншими подібними злочинами стали об'єктом наукових розробок в останні десятиліття як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, які становлять класичні галузі науки (економічну, юридичну, соціологічну тощо). До теоретичних здобутків з означених проблем належать

праці таких дослідників, як Т. Качка, М. Борець, В. Мандибура, Л. Левченко, О. Бережний, О. Ващенко, В. Першин, О. Боришкевич, О. Горощук, Г. Мельникова, Н. Мороз, М. Лошицький, Д. Каленюк, А. Галенко та ін.

Вагомий внесок у розроблення національних та міжнародних систем протидії відмиванню доходів, отриманих злочинним шляхом, зробили такі закордонні вчені, як Р. Бейкер, Дж. Гросман, Е. Дункан, Ф. Бретт, Д. Кар, М. Леві, Р. Нобле, Т. Рейтер, Р. Седдіг, К. Коттке, В. Мітселегас, М. Дж. Тоні, Г. Чанг та ін.

Мета статті – проаналізувати правові акти європейського права, спрямовані на боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та прослідкувати в їх окремих основних положеннях зростання протидійних заходів із цим соціальним злом.

Виклад матеріалу дослідження та основні результати. Боротьба з легалізацією незаконних доходів у європейських країнах почалася ще до створення Європейського Союзу

Європейським Співтовариством, Рада якого прийняла 19 червня 1991 року першу Директиву про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей [6]. Протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, активізувалася в Європейському Союзі із середини 1990-х років у межах європейської політики кримінального судочинства і зосереджена на розробці більш ефективної реакції на транснаціональну організовану злочинність (далі – ТОЗ). Відтоді проблема ТОЗ розглядалася на загальноєвропейському рівні та спиралася на інституції ЄС. Стратегії ЄС проти організованої злочинності були розроблені в межах програм Європейської Ради, прийнятих у Тампері (1999–2004), Гаазі (2005–2009), Стокгольмі (2010–2014) та Іпрі/Брюсселі (2015–2020). Правова основа політики боротьби з організованою злочинністю ЄС також склалася через кілька договорів ЄС [12, с. 111].

Лісабонський договір (2009 р.) включив у статтю 83 (1) відмивання грошей до сфери особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту, хоч і скасував структуру «трьох стовпів Європейського Союзу». Правова норма цієї статті Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) становить правову основу для встановлення мінімальних правил у державах-членах для визначення кримінальних правопорушень та санкцій у сферах організованої злочинності з транскордонним виміром. До сфери такої злочинності належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконна торгівля наркотиками, незаконна торгівля зброєю, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерні злочини та організована злочинність [9].

У Директиві про запобігання використанню фінансової системи

для відмивання грошей, затвердженої 19 червня 1991 року Радою ЄС [6], використано окремі положення Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [8]. Очевидна відмінність між Конвенцією та Директивою полягає не лише в значно більшій кількості положень преамбули Директиви, а і в їх сутнісних особливостях цільового характеру, серед яких варто виділити застереження на випадок відсутності дій Співтовариства проти відмивання грошей, яка може спонукати держав-учасниць (із метою захисту своїх фінансових систем) ужити заходів, що можуть стати несумісними з цілями завершення побудови єдиного ринку. Відмивання грошей сприймалося Європейським Співтовариством як цілком реальна загроза єдиному ринку, який створювався на основі дотримання чотирьох свобод: вільного переміщення товарів, капіталу, людей та послуг.

Ще одне преамбульне положення містило важливе розуміння того, що боротьба з відмиванням грошей може здійснюватися кримінально-правовими засобами в межах Співтовариства судовими та правоохоронними органами, як це було передбачено Конвенцією ООН проти незаконного обігу наркотиків та психотропних засобів із питання боротьби з торгівлею наркотиками [7] та більш узагальненою щодо всіх кримінальних дій Конвенцією Ради Європи (1990 р.) про відмивання грошей, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [8]. Водночас бралася до уваги, що кримінально-правовий підхід не повинен бути єдиним засобом боротьби з відмиванням грошей, відколи фінансова система стала відігравати ефективну роль.

Директива стала першим у Європейському Співтоваристві правовим актом, який урегулював протидію легалізації доходів, одержаних

злочинним шляхом. Оскільки ж Директива не містить будь-яких положень щодо природи, функцій і повноважень компетентних органів, державам-членам залишено свободу дій у правовому регулюванні щодо визначення таких органів для системи звітності, щоб краще відобразити конкретну правову та соціально-політичну внутрішню реальність. Це призвело до розвитку в широкому сенсі трьох моделей систем звітності в Європейському співтоваристві, як-от: незалежна/адміністративна модель, де фінансові установи повідомляють про свої підозри як самостійної одиниці або одиниці, заснованої в урядовому департаменті (Міністерства фінансів); поліцейська модель, за якої підозри передаються до поліції/агенції розвідки (NCIS у Великобританії); судова модель, де відповідальність лежить на прокуратурі [10; 11].

Різноманітність у національних моделях способів і методів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та різна природа і правове регулювання діяльності кредитних та фінансових установ у кожній окремій країні спричинили неоднаковий вплив на перешкоди в процесі співпраці. Для того, щоб подолати такі перешкоди, у 2000 році держави-члени Європейського Союзу прийняли в межах третього стовпа «Поліцейська співпраця та кримінальне судочинство» рішення про співробітництво між фінансовими розвідками. Суть цього рішення полягає в заклику до кожної з держав-членів ЄС створити підрозділ фінансової розвідки, який має функціонувати відповідно до пропозиції, прийнятої в 1996 році спеціальною групою країн і міжнародних організацій під назвою «Група Егмонт», запровадити такі підрозділи в країнах. Ця група є неформальним об'єднанням підрозділів фінансової розвідки (далі – ПФР) світу для забезпечення майданчика ефективної взаємодії підрозділів в

усьому світі з метою боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму, а також для сприяння в реалізації внутрішніх програм [1]. Рішення в межах третього стовпа було спрямоване на активну підтримку обміну інформацією між національними ПФР (незалежно від їх природи і статусу), тому що їхня робота не повинна бути порушена властивим їм статусом (незалежно від того, чи є вони адміністративними, правоохоронними чи судовими органами).

Наступним правовим актом ЄС, спрямованим на протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є спільна Директива Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, прийнята 4 грудня 2001 року, яку ще називають другою Директивою [3]. Як оновлена версія першої Директиви (1991 р.), друга Директива, за висновками Комісії і побажаннями, висловленими Європарламентом і державами-членами, стала одним з основних європейських та міжнародноправових інструментів для боротьби з відмиванням грошей. У ній не тільки відображено кращу міжнародну практику в цій сфері, а й встановлено високі стандарти захисту фінансового сектору та інших уразливих видів діяльності від згубного впливу доходів від злочинної діяльності.

Важливим стало положення другої Директиви про визначення поняття «відмивання грошей» на основі ширшого переліку злочинів, що стосуються відмивання грошей або які лежать в основі пов'язаних із ними злочинних дій (раніше держави-члени боролися тільки з відмиванням доходів, отриманих у результаті злочинної діяльності, пов'язаної з наркотиками). Такий підхід зумовив визнання легалізації (відмивання) грошей протизаконною діяльністю, а участь у злочинній організації в державах-членах ЄС варто розуміти як злочин.

Для реалізації другої Директиви державам-членам ЄС встановлено 18 місяців, останній термін якої – 15 червня 2003 року.

Пропозиція Європейської Комісії у 2004 році про необхідність прийняття третьої Директиви була аргументована потребою оновлювати законодавство ЄС відповідно до нових вимог Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (ФАТФ), які стали результатом переглянутих та опублікованих 40 рекомендацій. Зміни були спрямовані, зокрема, на розширення сфери правопорушень, забезпечення контролю за потреби ідентифікації клієнтів, які повинні його проходити на основі «ризик-сприйнятності», і врахування конкретних категорій осіб у цьому контексті (як-от ідентифікація політично значущих осіб).

Результатом підтримки пропозиції Єврокомісії стало затвердження 26 жовтня 2005 року спільної Директиви Європарламенту і Ради Європейського Союзу «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму» [4]. Спільна (третья) Директива поєднала положення про відмивання грошей та фінансування тероризму. Мета третьої Директиви полягала в орієнтації держав-учасниць на дотримання міжнародних стандартів із конкретними посиланнями на загрозу з боку тероризму, на необхідність брати до уваги роботу ФАТФ і необхідність змінити положення ідентифікації клієнтів у світлі міжнародних подій. Низка змін включає кримінальні аспекти права, пов'язані з Директивою. Як і в попередніх директивах, у третій Директиві наголошується, що відмивання грошей заборонено. Також забороняється «фінансування тероризму». Визначення подібне, але не ідентичне тому, що міститься в Конвенції ООН 1999 року, і тероризм сформульований згідно з відповідним Рамковим рішенням ЄС. Ще одним додатком, що може

мати кримінально-правові наслідки, стала правова норма (стаття 27), в якій закріплено заклик до держав-членів захищати працівників, які повідомляють про підозри у відмиванні грошей або фінансуванні тероризму, від впливу загроз чи ворожих дій.

Третя Директива орієнтує держав-членів ЄС також на координацію з іншими заходами, які вживаються в межах інших міжнародних ініціатив, спрямованих на протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, які здійснюються в міжнародному контексті. Заходи, вжиті суто на національному рівні чи навіть на рівні тільки ЄС без міжнародної координації та співробітництва, можуть мати дуже обмежений результат. Тому Союз урахував рекомендації ФАТФ, яка, як уже зазначалося, є головною міжнародною установою у сфері боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Для запровадження розробок ФАТФ у наднаціональне законодавство ЄС були внесені основні зміни щодо питань ідентифікації клієнта та належної перевірки (Розділ II «Належна перевірка клієнтів» третьої Директиви), який включає не менше 15 статей [4]. Спільна Директива Європарламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму [2] є четвертою Директивою, в якій відображено хронологію правового врегулювання протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у Євросоюзі. Ідеться про те, що в першій Директиві Ради (1991 р.) акцент робився на відмиванні грошей, яке розглядалося в частині злочинів, пов'язаних із наркотиками, а зобов'язання покладалися суто на фінансовий сектор. Другою Директивою Європарламенту та Ради (2001 р.) була розширена сфера дії першої Директиви у частині як охоплюваних злочинів, так і спектра охоплюваних професій та

видів діяльності. У третій Директиві Європарламенту та Ради (2005 р.) були відображені зміни, пов'язані з переглядом у червні 2003 року ФАТФ своїх рекомендацій. Результатом перегляду стали більш детальні вимоги ФАТФ щодо ідентифікації та верифікації клієнтів, ситуації, коли вищий ризик відмивання грошей чи фінансування тероризму може виправдати посилені заходи, а також ситуації, коли менший ризик може виправдати менш ретельний контроль.

30 травня 2018 року Європейським Парламентом і Радою ЄС затверджено спільну Директиву, якою внесено зміни до Директиви (ЄС)2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС. Метою цієї Директиви (п'ятої) є не тільки виявляти та розслідувати відмивання грошей, а й запобігати його виникненню. Щоб відповідати темпу розвитку нових тенденцій, ЄС має вживати подальших заходів

для забезпечення більшої прозорості фінансових транзакцій корпоративних та інших юридичних осіб, а також трастів і правових утворень, що мають структуру чи функції, подібні до трастів, задля вдосконалення превентивної бази та більш дієвої протидії фінансуванню тероризму [5].

Висновок. Починаючи з 1991 року, Європейський Союз прийняв п'ять директив, спрямованих на боротьбу з легалізацією незаконних доходів у його державах-членах. Розуміючи взаємозалежність між організованою злочинністю та тероризмом, а також те, що зв'язок між кримінальними та терористичними групами становить все більшу загрозу для безпеки ЄС, Європейський Парламент та Рада на основі комплексного підходу до протидії відмиванню незаконних доходів постійно доповнювали директиви відповідними положеннями. Сьогодні ці правові акти є у праві Європейського Союзу є елементами досить потужної системи боротьби з цим злом європейського та глобального масштабу.

Список використаних джерел

1. Група Егмонт // Википедія : Свободная энциклопедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%BF%D0%B0_%D0%AD%D0%B3%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%82%C2B

2. Директива (ЄС) 2015/849 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2015 р. про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму, що вносить зміни до Регламенту (ЄС) № 648/2012 Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради і Директиви Комісії 2006/70/ЄС URL: [http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20\(EU\)%202015_UA.htm](http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20160516/DIRECTIVE%20(EU)%202015_UA.htm)

3. Директива 2001/97/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу, яка вносить зміни в Директиву Ради 91/308/ЄЕС щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей : Міжнародний документ від 04.12.2001 № 2001/97/ЄС // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_501 Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму : Міжнародний документ від 26.10.2005 № 2005/60/ЄС // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_774

4. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30 травня 2018 року про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та

про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18#Text

5. Директива про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей (91/308/ЄЕС) : Міжнародний документ від 19.06.1991 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_148

6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : Міжнародний документ від 20.12.1988. Ратифікація від 25.04.1991, підстава 1000-12 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_096

7. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. Державної служби фінансового моніторингу України : офіційний веб-сайт. URL: http://www.sdfm.gov.ua/print.php?what=art&id=584&cat_id=178&lang=uk

8. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

9. Mitsilegas V. 'New forms of transnational policing: the emergence of financial intelligence units in the European Union and the challenges for human rights. *Journal of Money Laundering Control*. 1999. Part 1', 3(2). pp. 147-160.

10. Thony J. F. Processing Financial Information in Money Laundering Matters, The Financial Intelligence Units. *Criminal Law and Criminal Justice: European Journal of me*. 6, ussels, p. 3.

11. Yulia Zabyelina. Transnational organized crime (EU externalization of freedom, security and justice in Eastern Neighbourhood countries) // *Theorizing security in the Easternneuropean Neighbourhood: issues and approaches* / Richard Q. Turcsanyi, Maryna Vorotnyuk. Bratislava Kyiv, 2018.

Грицяк І. А. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, у європейському праві

Статтю присвячено дослідженню окремих положень п'яти директив як одного з видів правових актів Європейського Союзу, спрямованих на протидію відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, у державах-членах ЄС. Правову основу цих директив складають положення консолідованих версій Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу, за якими відмивання доходів віднесено до сфери особливо тяжкої злочинності транскордонного змісту, що ставить його в один ряд із тероризмом, торгівлею людьми та сексуальною експлуатацією жінок і дітей, незаконною торгівлею наркотиками, незаконною торгівлею зброєю, корупцією, підробкою платіжних засобів, комп'ютерними злочинами та організованою злочинністю.

Перша Директива про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей була затверджена 19 червня 1991 року Радою ЄС. Спільна Директива Європарламенту і Ради ЄС, затверджена 4 грудня 2001 року, яку ще називають другою Директивою, стала оновленою версією першої Директиви. Ухвалення 26 жовтня 2005 року спільної Директиви Європарламенту і Ради ЄС «Про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму» орієнтувало держав-учасниць на дотримання міжнародних стандартів із конкретними посиланнями на загрозу з боку тероризму, на необхідність брати до уваги роботу ФАТФ і необхідність змінити положення ідентифікації клієнтів у світлі міжнародних подій. Спільна Директива Європарламенту та Ради від 20 травня 2015 року про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму є четвертою Директивою, в якій відображено хронологію правового врегулювання протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, у Євросоюзі. Щоб відповідати темпу розвитку нових тенденцій ЄС, 30 травня 2018 року Європейським Парламентом і Радою ЄС прийнято спільну Директиву (п'яту), метою якої є не тільки виявляти та розслідувати відмивання грошей, а й запобігти його виникненню.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, протидія відмиванню, правові акти, директива, фінансовий моніторинг, протизаконна діяльність.

Грицак И. А. Борьба с легализацией (отмыванием) доходов, полученных преступным путем, в европейском праве.

Статья посвящена исследованию отдельных положений пяти директив как одного из видов правовых актов Европейского Союза, направленных на противодействие отмыванию доходов, полученных преступным путем, в государствах-членах ЕС. Правовую основу этих директив составляют положения консолидированных версий Договора о Европейском Союзе и Договора о функционировании Европейского Союза, по которым отмывания доходов отнесено к сфере особенно тяжкой преступности трансграничного содержания, что ставит его в один ряд с терроризмом, торговлей людьми и сексуальной эксплуатацией женщин и детей, незаконной торговлей наркотиками, незаконной торговлей оружием, коррупцией, подделкой платежных средств, компьютерными преступлениями и организованной преступностью.

Первая Директива о предотвращении использования финансовой системы для отмывания денег была принята 19 июня 1991 г. Советом ЕС. Совместная директива Европарламента и Совета ЕС, принятая 4 декабря 2001 г., которую еще называют второй Директивой, стала обновленной версией первой Директивы. Принятие 26 октября 2005 г. общей Директивы Европарламента и Совета ЕС «О предотвращении использования финансовой системы с целью отмывания средств и финансирования терроризма» ориентировало государств-участников на соблюдение международных стандартов с конкретными ссылками на угрозу со стороны терроризма, на необходимость принимать во внимание работу ФАТФ и необходимость изменить положение идентификации клиентов в свете международных событий. Совместная директива Европарламента и Совета от 20 мая 2015 г. о предотвращении использования финансовой системы для отмывания денег и финансирования терроризма четвертой Директивой, в которой отражено хронологию правового урегулирования противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, в Евросоюзе. Чтобы соответствовать темпу развития новых тенденций ЕС 30 мая 2018 г. Европейским парламентом и Советом ЕС принято совместную Директиву (пятую), целью которой является не только выявлять и расследовать отмывание денег, но предотвращать его возникновение.

Ключевые слова: легализация (отмывание) доходов, противодействие отмыванию, правовые акты, директива, финансовый мониторинг, противозаконная деятельность.

Hrytsiak I. Combating the legalization (laundering) of proceeds from crime in European law

The article examines certain provisions of the five directives as one of the types of legal acts of the European Union aimed at combating money laundering in EU member states. The legal basis of these directives is the provisions of the consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, which make money laundering a cross-border crime and equate it with terrorism, trafficking in human beings and sexual exploitation of women and children, drug trafficking, illicit arms trafficking, corruption, counterfeiting, computer crime and organized crime.

The first Directive on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering was adopted on 19 June 1991 by the Council of the EU. The Joint Directive of the European Parliament and of the Council of the EU, adopted on 4 December 2001, also known as the Second Directive, has become an updated version of the first Directive. The adoption on 26 October 2005 of a joint Directive of the European Parliament and the Council of the EU on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing guided Member States to comply with international standards, with specific references to the terrorist threat, and the need to change customer identification in the light of international developments. The Joint Directive of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing is the fourth Directive to reflect the chronology of the legal regulation against money laundering in the European Union. To keep pace with new EU trends, on 30 May 2018, the European Parliament and the EU Council adopted a joint Directive (Fifth), which aims not only to detect and investigate money laundering, but also to prevent it.

Key words: legalization (laundering) of income, counteraction to laundering, legal acts, directive, financial monitoring, illegal activity.